

HERMENEUTIKA VAGY ETIKA. FENOMENOLÓGIA ÉS MORÁL

Tasnádi Miklós

BBTE – Filozófia III. év

„Minden megértés értelmezés” – hangzik el többször is a hermeneutika alaptétele Gadamer Igazság és módszer című művében. A nemposztmodern olvasó értetlenül áll e tézissel szemben mint ahogy tanácstalanok voltak a görögök is a pantha rei herakleitoszi elve kapcsán.

A filozófia nem a „víz” filozófiája lett, hanem a „földdé”, a változatlan szubsztanciáé. To on vagyis a lét: úgy tűnik, ez az európai filozófia kulcsfogalma és csak ez alapján érthetjük meg annak eredeti telosát, az igazság és legfőbb jó kutatását és gyakorlását.

Az alábbiakban arra keresek választ, hogy fenntartás nélkül elfogadható-e a „minden megértés értelmezés” vagy pedig van egy olyan sajátos megértési szféra ahol – úgy tűnik – a gadameri afirmáció tarthatatlan, jelesül az erkölcsi cselekedet és erkölcsi megértés szférája.

Ha figyelembe vesszük, hogy a hermeneutika nem csak univerzális teória vagy tudományos módszer kíván lenni, hanem egyben – s főleg – egy általános gyakorlat is, tehát egyféle habitus, akkor a fenti tézis úgy is felírható mint a hermeneutika imperatívusza¹: *viszonyulj mindig értelmezően azaz légy nyitott!* Kétségtelen, a hermeneutika ilyen szempontból nem csupán értelmezés és magyarázat a szó elméleti értelmében, hanem sokkal inkább életmód, praxis.

Első lépésként a fent említett tézis erkölcsi vonatkozásait elemeznénk, hogy azután rátérjünk az általunk konstruált imperatívuszformára.

Ami az erkölcsi tapasztalás és tudás hermeneutikai analízisét illeti Gadamer a következőket írja: „minden fogalomra melyet az ember azért alkot, hogy neki magának minnek kell lennie, érvényes, hogy nem csupán tetszőleges, konvencionálisan alapuló eszmények, hanem itt is van valami olyan, hogy a < dolog természete >. Ez nem jelenti azt, hogy ez, [ti. a dolog természete - sz. megj.] valami rögzített mérce, melyet önmagáért megismerhetünk és alkalmazhatunk”² ellenkezőleg a „sémák” mindig adott cselekvési szituációban konk-

retizálódnak. Az erkölcsi cselekvésben egy különös értelmezési aktussal van dolgunk – mondja Gadamer. Az értelmezés itt nem más mint alkalmazás és a kettő egyazon cselekvéshez tartozik mint annak különböző aspektusai. A törvény megértése (értelmezése) a törvény helyes alkalmazása, nem előzetes tudás, hanem olyan amelyre mindig a gyakorlatban teszünk szert. Az erkölcsi tudás tehát a konkrétumban képződő értelem. Ezen a ponton viszont felmerül egy kérdés: ha ez így van, hogyan tudom eldönteni, mi az erkölcsileg jó vagy rossz? Úgy tűnik, elfogadva a nyitottság hermeneutikai követelményét le kell mondanom a törvényről. Ezt a megállapítást némileg finomítani kell: nem arról van szó, hogy értékpreferenciáimról kell lemondanom, hanem arról, hogy a szükségszerűséget és erkölcsi elkötelezettséget kell feladnom, ami egyben annak a megkérdőjelezetlen keretnek a lenullázása lesz, melyben a cselekedet erkölcsi értelmét és értékét elnyeri. Gadamer a konvencionális törvények (jogi törvénykezés) kapcsán kijelenti, hogy a jogásznak, annak ellenére, hogy a törvény partikuláris alkalmazását kell értelmeznie mégiscsak rendelkezésére áll egy szempont ami alapján dönteni (értékelni) tud és ez a szempont magában a konvencionálisan rögzített. Amire – véleményem szerint – Gadamer nem fektet elég hangsúlyt, az, hogy a morális törvény esetében *nem* konvencióval van dolgunk, vagyis lényegi különbség van erkölcsi és jogi törvény között.

Annak ellenére mondom ezt, hogy Gadamer (bár nem tesz radikális elhatárolást) megkülönbözteti ezt a két formát. A fenti idézetből is kiderül: az erkölcsi törvény nem konvencionálisan nyugszik.

De hogy az erkölcsi törvény nem megegyezésszerű az egyben azt is jelenti, hogy nem egy dialógusban rögzített vagy, legalábbis lényege szerint – hogy egy fenomenológiai terminussal éljek – nem ego és alteregó interszubjektív szférájában megértett. Ezzel eljutunk a személy problémájához, mint a hermeneutikának is sajátos kérdésfelvetéséhez. Újra Gadamert parafrázálnám: az erkölcsi tudás nem tárgyi tudás, hanem az amit megismer *őt magát* közvetlenül érinti.

A morális létezés az *én*hez kötött: hozzá, mint *személy*hez. A személy megértése a morális megértés sine qua non-ja. Eddig a pontig egyetérthetünk Gadamerrel. A hermeneutika azonban a továbbiakban tisztázatlanul hagyja a személyesség megértésének mikéntjét. Nem számol azzal, hogy a *közvetlen* érintettség nem lehet értelmezés vagyis közvetettség. Ha az én egy állandó és folyamatos értelmezési viszonyban állna önmaga legbensőbb lényegével, tiszta önmagaságával, soha nem alakulhatna ki az, amit a morálfilozófia úgy nevez: felelősség.

A felelősség ambivalens jelentésű kategória. A szükségszerűség (de sokkal inkább: fakticitás) szabad megragadása. A hermeneutikában ez a kettős-

¹. Tudatában vagyok, hogy az imperatívusz megfogalmazása teljesen hermeneutikátlan – ennyiben merőben önkényes; mint ki fog derülni mégiscsak van relevanciája.

². H.-G. Gadamer: Igazság és módszer; Gondolat Kiadó; Bp.1989; 218.o.

ség a „minden megértés értelmezés” körszerűségében jut kifejeződésre. Ahhoz, hogy a fakticitást elemezni tudjuk – mint kiderül – paradox módon, éppen erről az elemzésről kell lemondanunk.

A hermeneutikai tétellel szemben a legjobb ellenérvet Mezei Balázs fogalmazza meg:

minden megértés értelmezés kivéve az értelmezés megértését. Ahhoz, hogy kiderüljön, itt nem csupán fogalmi finomítással van dolgunk, a hermeneutikai nyitottság ellenében a fenomenológia módszertani radikalizmusát kell „felvegyük”. Az epochák³ sorozatában – mint ismeretes – külső és belső világ (tudati) felfüggesztésével van dolgunk. Zárójeleződik egyáltalában a világszerűség mint olyan, minden ami akaratlagosan vagy spontán módon az addig értelmeként volt. A felfüggesztés nem mehet a végtelenig: a személy úgymond „megakasztja” (Mezei) ezt a folyamatot. Az én szembesül önnön szubjektivitásával, egyben azzal is, hogy azelőtti értelem –glóbusza, a világ, általa generált. Ami itt szempontunkból lényeges, hogy az én univerzális öneszmélése (Husserl) nem értelmezési aktus mégis megértés.

Érzékletesen fejezi ki ezt Mezei az „eredendő szembesülés” szintagmával. Ez a szembesülés még nem értelmezés, bár magában hordozza az értelmezési horizontot, metabázist. A szembesülés egy olyan viszonyulási mód amelyben - elvileg – lehetetlen megmaradni; hisz ahhoz, hogy az én számára ez az állapot valamiféle jelentéssel is bírjon, szükségyszerűen bekövetkezik a metabázis eltolás: a szembesülésben felderengő tárgy értelmeződik⁴. Ez feltétel, ha értelmességről egyáltalán beszélni akarunk. Ilyen szempontból a metabázis az értelmes-ség minimuma.

Az eltolódás ténye azonban, az a fakticitás tehát, hogy az én kvázi átalakítja a szembesülés adottját (lett légyen az akár önmaga is) és hogy mindig is átalakította, tehát, hogy mindig is értelmezőként viszonyul (de főleg van) a világban és a világnak, ez a tény, nem egy értelmezés faktuma. A személyességgel való szembesülés nem értelmes⁵ de sajátosan értett. Ez a tudás valóban megértés: nyelvi-leg nem artikulálható. Ha következetesen maradjunk, azt a konklúziót kell levonnunk, hogy az én önértéke morális értés. A morális értés azonban nem nyelvi. Ha nem nyelvi, nincs alternatívája. Ergo a morális tudás a szükségyszerűség jegyében fog, így lesz a morális törvény tudása.

Amit itt Gadamerrel szemben felhoztunk, az végeredményben csak annyit mond el, hogy a mo-

rális tudásunk nem kimondottan a szituációban létrejövő és folytonosan alakuló értelem, illetve, hogy ez a tudás nem nyelvi. Persze mindez egy formális- transzcendentális

szempont. Ahhoz, hogy a morális értés értelmet nyerjen aktualizálódnia kell, tartalmilag kell kitölteni a feltárulkozó erkölcsi horizontot, gyakorlat révén.

Abban, hogy honnan nyeri el értelmét ez a tudás igazat kell adnunk Gadamernek: a szituációban, az én és te - cselekvési vagy nyelvi, tehát mindenképp értelmezhető – találkozásában. A fenomenológia a hermeneutikával szemben annyival mondhat többet, hogy a morális törvényt úgy értem meg, mint a már-mindig-is-értettet: intuitíve látom be.

Most vizsgáljuk meg a hermeneutikai alaptétel imperatívusz formáját a „légy nyitott!”-at. Úgy tűnik a maximális nyitottság ezen alapelve leszámol az etikával, másrészt teljes értékrelativizmushoz vezet. Magyarázat: az etika a morális cselekedetek megítélésének általános szempontja. Egyetérthetünk Alasdair MacIntyre megközelítésével, miszerint a cselekedeteknek akkor lehet erkölcsi értéket tulajdonítani, ha rendelkezünk valamiféle *előzetesen adott* kerettel, egy olyan szemponttal aminek alapján ítélnünk.⁶ Ha egy ilyen keret hiányzik, értelmetlen etikáról beszélni. Az emberi élet akkor értelmes, ha van egy narratíva amibe ez az élet behelyezhető – írja MacIntyre – ez pedig a hagyomány.⁷ A hagyományhoz való odafordulás nem egy szabad értelmezés módusában történik. Narratívánk keretfeltételeit nem mi konstruáljuk meg, a hagyomány olyan kész adottság amit, ha erkölcsi világunkat fent akarjuk tartani, megkérdőjelezetlenül el kell fogadnunk.

A hermeneutika tagadja a merev keretek meglétét. Cselekedeteink egy személyes és történeti perspektívában értelmeződnek, tudásunk soha meg nem állapodó végtelen folyamat. A hagyományhoz való viszonyulásunk szintén egy értelmezés: mint ilyen, merőben szubjektív és önkényes. Ha minden cselekedetünket a személyes választás szentesíti, akkor a hagyomány lenullázódik, ebben az esetben a választásaink megmaradnak preferenciális szinten. A hagyományhoz való értelmező odafordulás azt eredményezi, hogy mindig csak azt emeljük ki belőle ami számunkra, történetiek számára fontos. A kiemelés alapja végső soron az érdek marad.

A hermeneutika és az etika nem fér meg egymás mellett. Az előbbi mellőz mindenféle teleológiai keretben „működő” vagy egyetlen érték köré centralizált „kell” etikát.

Ha nincs egy *adott* világkép, amit egy közösség egyformán szentesít, ha nincs egy általános ember-

³ Husserlnél a karteziánus kételkedés fenomenológiai alkalmazása, Mezeinél a személy (szabad) akarati gesztusa: az életvilág objektivitásának és a naiv benne-létnek a zárójelezése.

⁴ Ezt lehet így is érteni: a tárgyak, a fenomenológiai közvetlenség adottjai *nevet* kapnak, bekerülnek egy nyelvi értelmezői közegbe. Ez a „bekerülés” a metabázis. Az eltolás szükségyszerű: az értelmezés csakis nyelvi lehet.

⁵ Az értelmesség hermeneutikai megfelelőjeként.

⁶ Ilyen keret MacIntyre szerint például az arisztotelészi etika polisz. Vö. Alasdair MacIntyre: Az erény nyomában, Osiris, 1999

⁷ u.o. 274 o. Az erények, az emberi élet egysége és a hagyomány fogalma

pontjaként elismer⁸, lehetetlenné válik az etikai univerzalizmus, ami ellentmond az etika eszményének.

Ha a hermeneutikát a modern kor (racionalizmus) utániként fogjuk fel, azaz posztmodernként, akkor a fent megfogalmazott imperatívusz egy nagyon is aktuális vonatkozással bír. Valóban amit a „posztmodern” gyűjtőfogalommal illetünk, az első-sorban azt a hasonló mozzanatot tartalmazza amit a nyíltság imperatívuszának nevezünk⁹

Az értékrelativizmus- ami végül is a tolerancia elven nyugszik – elkerülhetetlen. Ez nem feltétlenül egy negatív tényező de csak addig, amíg *valóban* a tolerancia elven nyugszik.

Úgy vélem azonban, hogy mert ez (a hermeneutika által meghirdetett) tolerancia megmarad a pusztá udvariasság szintjén.

Comte-Sponville az udvariasságot *még* nem tekinti erénynek. Ezzel szemben a szeretetet *már* nem tekinti erénynek.¹⁰ Ez a kétféle emberi viszonyulás-Sponville-i nézőpontból az etika határán kívül esik. Ilyen szempontból a hermeneutika ténylegesen etikátlan. Hiszen a hermeneutikai viszonyulásmód hiperbolája: a szeretet, szimbóluma pedig az udvariasság. Ami a kettő között, mint erény felsorolható, szükségszerűségről való lemondás értelmében felszámolódik. Ennek kapcsán megfogalmazható egy hipotézis: Husserl a *Krisis*-ben az európai kultúra kialakulásának és alakulásának fő „mozgatórugóját” a görög racionalis-humanitas eszményében látta meg.¹¹ Ha ezt elfogadjuk, azt kell állítanunk, hogy: az *etika* kialakulása szintén ezen univerzális világterv (Husserl) érdeme.

Természetes tehát, hogyha kilépünk a tradicionális racionalista-humanitás keretéből (ahogyan a hermeneutika ezt teszi) le kell mondanunk az etikáról.

⁸ Ezt a nézőpontot vallják a neoliberalisták és liberalisták egyaránt, bár ez utóbbiak eléggé „óvatosak” ilyen szempontból (pl. J.S.Mill) de ezt a nézőpontot vallja Rorty is sokkal radikálisabban; vö. A demokrácia elsőbbsége a filozófiával szemben.

⁹ A posztmodern és a hermeneutika mégsem fedik egymást, a nyíltság kritériuma a hermeneutikában követelmény – ennyiben a hermeneutika racionális marad.

¹⁰ André Comte-Sponville: Kis könyv a nagy erényekről, Osiris, Bp. 1998

¹¹ Husserl Edmund: A európai tudományok válsága, Atlantisz, 1998